

Apie prasmę II

Algirdas Julius Greimas

Įvadas

Ištikimybė ir kaita. Turbūt kiek paradoksalu tyrinėtoji tvirtinti, kad jis nori likti ištikimas pats sau, nors mokslinis projektas šiandien juk yra vienintelė erdvė, kur pažangos idėja dar tebeturi prasmę, o kiekvienos teorinės pastangos esmė – atsinaujinimas. Kokią prasmę galima suteikti šiam pastovumo troškimui, jei išsvajotoji semiotika, užuot pasitenkinusi vien nuosavų sąvokų kontempliavimu, privalėjo nedelsdama bet kokia kaina griebti jautį už ragų ir parodyti, kad „tikrovė“ jai nėra neįkandamas riešutas? Objektas, kurį reikėjo sukonstruoti, didele dalimi nulėmė subjekto užmojų. Dar daugiau. Nepaliaujamas siekis aiškiai matyti versdavo sureliatyvinti gautus rezultatus ir drumstė vos pasiektą tikrumą. Pasirinktas siauras kelias pasirodė vingiuotas, nes aplinkinio intelektualinio pasaulio epistema, besikeičiantys filosofiniai bei ideologiniai požiūriai vertė perkėlinėti klausimus į kitas vietas ir transformuoti tvirčiausių formuluočių statusą.

Kiek pasvyravę, į šios knygos antraštę įrašėme skaičių II. Toks pavadinimas primena, kad skaitmenų pasaulis netolydus, tad skaičius „antras“ (II) žymi radikalų pertrūkį tarp dviejų „dalyko būvių“. Todėl šį pavadinimą reikėtų skaityti ne balsu, o akimis,

Received: 15/9/2025. **Accepted:** 10/11/2025.

Copyright © 2025 Algirdas Julius Greimas. Translation from French copyright © 2025 Kęstutis Nastopka. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

patį skaičių suprantant kaip kelintinį, nes juo norėta pabrėžti ne tuštumą, o veikiau perviršį tarp dviejų kraštutinių dėmenų, kuriuos skiria penkiolika semiotinio nuotyčio metų. Tik tada čia surinkti tekstai tampa ne vien realios klaidžiojimų istorijos liudytojais, bet sykiu ir orientyrais, teikiančiais šiek tiek galimybių atkurti tikrąją istoriją. Mat apžvalgą, kurią mėginame pateikti keliuose tolesniuose puslapiuose, įkvepia ne koks genetinis užmojis, kai stengiamasi tiksliai pakartoti visas tyrėjo apgraibomis atliktas paieškas, bet generatyvinė prieiga, kai einant prieš srovę ištakų link siekiama surasti individualias pastangas pranokstančią semiotinės praktikos pagrindinę giją ir subjektą. Galbūt kaip tik tokia kaina galima tikėtis rekonstruoti savąją ištikimybę ar bent jau suteikti jai kryptį bei prasmę.

Autonominė sintaksė

Šiuo metu jau atrodo įmanoma bent glaustai atkurti svarbiausius laimėjimus, *post factum* suteikiant jiems kone linijinę išbaigtą formą. Tų pasiekimų pradžia – Vladimiro Proppo aprašyta rusų stebuklinė pasaka, laikoma tam tikru analoginiu modeliu, įgalinančiu daugelį interpretacijų. Išėities taškas čia – pastanga *kanoninei įvykių sekai* pasiūlyti griežtesnę formuluotę, kuri jai suteiktų *naratyvinės schemas* statusą. Proppo „funkcijoms“ priskyrus paprastų pasakymų (*énoncés*) formą, o „funkciją“, remiantis Hansu Reichenbachu, aiškinant kaip aktantų santykį, atsirado galimybė šią schemą parodyti kaip naratyvinių pasakymų seką, kurios eigoje pasirodo tam tikri pasikartojimai bei dėsningumai; kartu tai leido sukonstruoti „gramatiką“ – savotišką visų tų dėsningumų organizavimo bei pateisinimo modelį. Šie dėsningumai, beje, greit pasirodė esą paradigminių kategorijų projekcijos, suguldytos sintagminėje diskurso išklotinėje. Tokia armatūra, kaip sakytų Claude'as Lévi-Straussas, suteikdama diskursui tam tikrą dinaminę kryptingumą, jį disciplinuoja ir sykiu daro uždara.

Dar vienas žingsnis žengtas tada, kai buvo iš naujo apibrėžtas *įvykis*, atskiriant jį nuo *veiksmo* (*action*). Veiksmas priklauso tik

nuo subjekto, kuriam rūpi suplanuoti savo veikimą (*faire*), o įvykį tegalima suprasti kaip šio veikimo aprašymą, kurį atlieka veiksmui išoriškas aktantas, iš pradžių tapatintas su pasakotoju, o vėliau, atsižvelgiant į šių užduočių kompleksiskumą, paverstas nepriklausomu stebėtoju aktantu. Šis stebėtojas lydi visą diskurso plėtotę ir padeda paaiškinti, kaip išsidėsto bei keičiasi skirtingi požiūrio taškai, taip pat kaip apsiverčia atlikėjų žinojimas apie buvusius ir būsimus veiksmus, kaip aspektualizuojami įvairūs veikimai, kol galiausiai jie transformuojami į istorinius procesus.

Tokios diskurso plėtotės pripažinimas paskatino atsieti subjekto veikimą nuo stebėtojo įtakos. Pasidarė įmanoma naujai interpretuoti *veikimą* kaip *aktą* ir veiksmą kaip veikimo programą. Taip naujai suprantant subjekto funkciją, jis tampa *bet kuriuo sintaksiniu subjektu*, o tai leidžia konkrečiai tyrinėti bet kokio pasakojimo aktanto – subjekto ar pagalbininko, įgaliojančio lėmėjo ar teisiančio lėmėjo – įvairiausias manevrus. Šitaip iškyla nauja sintaksė, nepriklausoma nuo vienokios ar kitokios Proppo įkvėptos naratyvinės schemos sekvencijos. Tokia sintaksė leidžia kalkuliuoti paprastas ar sudėtingas *naratyvines programas*: pamatinės naratyvinės programos, būdamos ištakose, valdo joms subordinuotas pagalbinės programos.

Lygia greta Proppo schema netrukus buvo peržiūrėta dar vienu atžvilgiu. Septintajame dešimtmetyje, o ir dabar daugelio naratologų laikoma tobuliausiu pasakojimo modeliu, ši schema greit pasirodė iš tiesų esanti gudri dviejų pasakojimų sąraizga: joje susiduria du subjektai, kurių kiekvienas savaip plėtoja du skirtingus ir vienas kitam priešingus takus, o herojaus ir išdaviko atskyrimas priklauso vien nuo pasakotojo pridedamų moralizavimo atspalvių. Nuo tada semionaratyvinė sintaksė iš Proppo aprašymo išskyrė patį dviejų subjektų susidūrimo principą, aiškindama jį kaip elementarią dvinarę struktūrą: kartais ji pagrįsta sutarties, o kartais polemikos – galėtume sakyti, *poleminiu-sutartiniu* – santykiu tarp dviejų subjektų, kurių takams lemta susikryžiuoti.

Modalinė sintaksė

Proppo schemeje vertės objektas (pavyzdžiui, karalaitė), keisdamas vietą keliauja ratu: palikęs pradinę erdvę, eidamas iš vienu rankų į kitas, iš vienos erdvės į kitą, jis vėl į ją sugrįžta. Tai kone natūraliai paskatino suformuluoti *topologinį* pasakojimo *apibrėžimą*. Tačiau sintaksės požiūriu tokia objektų cirkuliacija reikalavo peržiūrėti objektų ir subjektų santykius, idant būtų galima imtis apibendrinto ir dedukcinio naratyvumo paaiškinimo.

Toks subjekto apibrėžimas, kuris nebūtų nei ontologinis, nei psichologinis, neišvengiamai kėlė klausimą apie „semiotinį buvimą“. Laikydami teorinio postulato, teikiančio pirmenybę santykiui, o ne jo nariams, galėjome teigti, kad norint apibrėžti abu narius – subjektą ir objektą – vienas kito atžvilgiu, pakanka vien santykio: subjektas egzistuoja tik tiek, kiek jis susijęs su objektu, ir dėl to pirmasis semantinis krūvis, kurį gauna subjektas, – tai į objektą įdėtos vertės junkcija su juo. Šitai pripažinus, *objektų cirkuliacija* pasirodo besanti objekto konjunkcijų ir disjunkcijų su vienas po kito einančiais subjektais seka, arba (ir tai tas pats) *subjektų bendravimas* (*communication*), kai junkciją su objektais palaikantys subjektai buvimo požiūriu nusakomi kaip *būvio subjektai*.

Vis dėlto tokio subjekto nusakymo nepakako, nes jis vis dar buvo statiškas ir aksiologinis. Reikėjo kokio nors šią cirkuliaciją, arba bendravimą, paaiškinančio sintaksinio operatoriaus. Šitai iškilio *veikimo subjektas* su visa aibe funkcijų. Jis papildė *būvio subjektą*. Jie abu vienodai gali būti reiškiami arba dviem skirtingais atlikėjais, arba būti sujungti į vieną atlikėją. Kita vertus, aksiologija galėjo būti veiksminga tik įkūnyta į paviršinės naratyvinės sintaksės antropomorfinius subjektus. Jų buvimas nekėlė jokių abejonių. Norint tuo įsitikinti, pakako naiviai paklausti: kas verčia tuos subjektus vaikytis objektų? Ogi tai, kad į objektus investuotos vertės yra „geidžiamos“. Kodėl vieni subjektai labiau nei kiti geidžia vertės objektų, labiau geba juos įgyti? Ogi todėl, kad jie „kompetentingesni“ nei kiti. Šios banalios formuluotės, kuriomis atskleidžiamas tiek subjektus, tiek objektus superdeterminuojančių modalumų

sluoksnius, taip pat rodo esant nepaprastą semiotinį reiškinį. Tai modalinis krūvis, kuris iš principo turėtų būti projektuojamas į predikatą ir jį moduluoti (šitaip sukurdamas, pavyzdžiui, aleltinius modalumus). Tačiau jis gali būti įvairiai paskirstytas ir jo paveikiamo pasakymo viduje: jis gali modifikuoti arba veikimo subjektą – suteikdamas jam *modalinę kompetenciją*, – arba objektą, paaiškindamas subjekto *modalinį buvimą*, mat objektas apibrėžia būvio subjektą.

Taigi, kai modalinis krūvis paskirstomas keturiems modalumams – norėjimo, privalėjimo, galėjimo ir žinojimo (mokėjimo), – galima numatyti tris modalizavimų serijas: pasakymo modalizavimas (tarpininkaujant predikatui, įeinančiam į pasakymą), veikimo subjekto modalizavimas ir pagaliau objekto modalizavimas (atsikartojantis būvio subjekte). Galima įsivaizduoti, kas nutinka, kai į semiotinę sintaksę, ką tik išvaduoatą iš Proppo „funkcijų“ apvalkalo, integruojamos tokios modalinės įrangos: iki tol buvo kalbama tik apie objektų cirkuliaciją, o dabar galima imtis apskaičiuoti nevienodą dviejų subjektų modalinę kompetenciją, kai jie susiduria su koku nors vertės objektu, kuris yra nevienodai vertinamas ir turi savo modalumus. Pokytis iš kiekybinio virsta kokybiniu: Proppo analizėje veikia tik ikonizuotos būtybės ir objektai, priklausantys pragmatiniam pasakojimo matmeniui, o dabar turime reikalą su kognityvinėmis varžybomis bei sąveikomis, kai modaliai kompetentingi subjektai atkakliai siekia modalizuotų objektų, o jų manevrų įvykinis, referentinis matmuo daugių daugiausiai tėra pretekstas kur kas svarbesnėms grumtynėms.

Naujos semiotinės įrangos

Vis dėlto tokio analoginio modelio, kaip Proppo schema, išgalės tuo nesiriboja. Jei topologinės kilmės komunikacijos teorija yra nesunkiai pritaikoma skirtingiems visuomenę apibrėžiantiems matmenims (pavyzdžiui, ne tik gėrybių, bet ir paslaugų mainams), tai kas gi galėtų trukdyti jai pajungti intersubjektinę komunikaciją, kuriai rūpi žinojimo objektų (pranešimų) cirkuliacija? Aišku, tam

reikia, kad neutralias siuntimo ir gavimo instancijas pakeistų kompetentingi, bet nevienodai modalizuoti subjektai (tai iš dalies paaiškintų ir komunikacijos tarp žmonių nesusipratimus bei nesėkmes), taip pat tiesiogiai į komunikacijos procesą įtraukti motyvuoti subjektai, kurių vieni atliktų įtikinėjimo, o kiti – interpretavimo veiksmą (*faire*).

Poleminė-sutartinė konfrontacija, kurią laikome viena iš pamatinių naratyvinę schemą sudarančių struktūrų, čia perkeliama į patį intersubjektyvumą, kur ji atrodo galinti paaiškinti komunikacijos rėmimąsi pasitikėjimu, jai būdingą nerimastingumą, neryžtingumą, o sykiu ir joje naudojamas gudrybes bei siekį valdyti. Iš esmės nieko nekeičia tai, kad Proppo aprašyto pasakojimo lėmėjas pasireiškia jo pradžioje ir pabaigoje, pasidalindamas į du vaidmenis – įgaliojančio ir teisiančio lėmėjo – atsidūrusio dviejuose kraštiniuose komunikacinės struktūros poliuose: pradžioje jis paveda subjektui atlikti kokią nors misiją ir patikrina jo kompetenciją kvalifikaciniu išbandymu, o pabaigoje įvertina ir pripažįsta jo žygdarbius. Bet kokiu atveju komunikacija yra substitucinis vaidmenų žaidimas, kai jo dalyviai keičiasi vaidmenimis: sakytojas prisiima sakymo adresato vaidmenį, o sakymo instancija sinkretizuoja abi kompetencijas.

Taigi galime matyti, kad tikrąjį subjekto veikimą aprėpia dvi modeliuojamos operacijų sekos. Kiekviena jų įtraukia du sintaksinius subjektus: pirmasis paaiškina lėmėjo-adresanto, antrasis – subjekto-adresato elgseną, o pati sintaksinė operacija pirmuoju atveju subjektą „daro kompetentingą“, o antruoju atveju episteminais sprendimais „sankcionuoja“ jo veikimą. Kai pagrindinė vieta tenka *veiksmo semiotikai*, – veiksmas savo prigimtimi gali būti kognityvinis ir sudarytas iš kalbinių aktų sekos arba pragmatinis ir aprašomas kaip kūniškų-gestinių poelgių grandinė, – išryškėja dvi autonominės semiotinės įrangos: *manipuliavimo semiotika* ir *sankcionavimo semiotika*. Jų abiejų nebevaržo nei naratyvinė schema, nei žodinė komunikacija.

Šiuos naujus semiotinius objektus, kurie dar toli gražu nėra iki galo sukurti, iš tikrųjų sudaro modalinės struktūros, nepriklau-

sančios nuo į jas įdėtų ir jomis manipuliuojamų turinių. Jos gali būti taikomos kaip numatymo modeliai analizuojant žodinius ir nežodinius tekstus, taip pat „elgsenas“ ir „situacijas“ tiek, kiek jose įmanoma aptikti kokią nors tvarką ar dėsningumą, leidžiančius jas laikyti reikšminėmis sekvencijomis.

Kiek netikėta sėkmė, kurios susilaukė Proppo schemas Prancūzijoje, atrodo, iš dalies paaiškinama tuo, kad rusų pasakos iš tikrųjų svarsto tą pačią apsėdančią, tik įvairiai figūratyviai surėdytą problemą – žmogaus, tvirtai suaugusio su visuomene, gyvenimo prasmės klausimą. O tai atitinka įvairių literatūrinių srovių, linkusių prisitaikyti prie besiformuojančios semiologijos, nūdienius rūpesčius. Ši schema pradžioje apsiribojo trimis gyvenimo *tarpniais* – kvalifikacija, realizacija ir pripažinimu; paskui ji buvo patobulinta, praturtinant subjektą jį sudarančių ir tipologizuojančių modalumų deriniu (Jean-Claude Coquet). Vis dėlto buvo išlaikytas *gyvenimo projekto* ideologinės armatūros statusas, vertinant subjektą arba pagal jo pradinius suvaržymus (tada jo modalinė sandara verstų galvoti apie tam tikrą genetinę raidą), arba pagal jo išsišakojantį, bet numatomą gyvenimo taką. Naujos literatūrinių tekstų analizės gali tik praturtinti šią *subjekto konstravimo* problematiką.

Subjekto semiotiką, užsimojusią suformuluoti galimus subjekto takus bei juos tipologiškai schematizuoti, turi atitikti *objekto semiotiką*. Objektų pasisavinimo ir konstravimo problemos iš pirmo žvilgsnio atrodo priklausančios dviem skirtingiems pasaulio juslinio suvokimo ir transformavimo lygmenims. Nors nebėra reikalo pabrėžti pirmąjį subjekto vaidmenį, kai jis juslinio suvokimo metu eina pirma objektų, savaip konstruodamas natūralųjį pasaulį, ši problematika vis dėlto gali būti apversta teigiant, kad pasaulio figūros „jau iš karto jame yra“ ir jos savo būtimi ne tik provokuoja, „veržiasi“, būna „įtvinkusios“ (tariant René Thomo žodžiais), bet dar daugiau – aktyviai prisideda prie paties subjekto konstravimo (Emmanuel Lévinas). Toks švytuoklės grįžimas, kad ir koks pavojingas, galbūt leistų semiotikai dar kartą peržengti sau pačiai

nusistatytas ribas ir svarstyti, pavyzdžiui, apie objektyviosios ar bent objektinės estetikos galimybes.

Pasaulio transformavimas, objektų padarymas natūraliai įeina į semiotikos interesų lauką. Pirminiai žmogaus rūpesčiai – maistas, apranga, pastogė – užpildė natūralųjį pasaulį perdirbamomis (*manipulés*) medžiagomis ir konstruojamais objektais. Jų konstravimas, atrodo, paklūsta santykinai paprastam modalizuotos vertės projektavimo modeliui. Subjekto suprojektuotai vertei, pasitelkus daugiau ar mažiau kompleksines veikimo programas, vėliau parūpinamas apvalkalas-objektas. O štai tyrimai, siekiantys paaiškinti ir kodifikuoti „pirmaprades“ operacijas, kuriomis subjektas paveikia gamtą, priešingai, atrodo mažai išplėtoti. Tai būdas, kuriuo subjektas perdirba pamatines kosmogonines stichijas – vandenį, ugnį, orą, žemę – versdamas jas veikti viena kitą arba konstruojamus objektus (virimas ugnimi, pūdymas vandeniui ir t. t., paminint čia tik esminį Lévi-Strausso įnašą). Elementarios skystinimo ir kietinimo, smulkinimo ir maišymo procedūros leidžia įsivaizduoti tikrą „gamtos alchemiją“, kuri tikėtų būti figūratyvinės semiotikos giliuoju lygmeniu. Tokios semiotikos poreikį jaučiame skaitydami tiek poetinius, tiek mokslinius diskursus.

Françoise'os Bastide kompetentingai atliekama eksperimentinių mokslų diskurso analizė kaskart atskleidžia šias elementariausias operacijas, o sykiu išplečia „objektinės“ (*objectale*) sintaksės parengimo galimybes. Ji iškelia kitus natūralius arba jau sukonstruotus objektus, kurie kompleksiškesnėse programose atlieka aktantų-operatorių arba aktantų-tarpininkų vaidmenis. Čia eksperimentavimai atrodo kaip pasakojami įvykiai ir tuo būdu jie atsiskleidžia kaip tikros kognityvinės operacijos, kurių pabaigoje sukonstruojami nauji konceptualiniai žinojimo objektai.

Taigi matome, kad dėl šios nelengvai pasiektos sintaksės autonomijos visiškai keičiasi pati semiotinė praktika. Pradžioje kukliai pasiryžusi parengti ir griežtai suformuluoti nedidelį skaičių kanoninių sekvencijų, semiotika pamažėle ima kurti vis naujas įrangas ir naujus idealius objektus, o šie tyrinėjimo strategijoje

palaiptiesiems pakeičia tokius semiotinius tyrimus, kurie apibrėžiami pagal signifikantų perdavimo kanalus ir pagal jų artikuliuojamas kultūros sritis.

Modalinės semiotikos

Šios semiotinės įrangos ypatingos tuo, kad pasireiškia kaip sintaksinės grandinės, kurių tikslas – apibrėžti apskritai ir kits kito atžvilgiu pagrindinius semiotinius aktantus – subjektą ir objektą, adresantą ir adresatą, ir šitaip atgaline data pateisinti *elementarių aktantų struktūrą* kaip naratyvinės semiotikos sukonstravimo išeities tašką. Kaip ir reikėjo tikėtis, jose plačiai pasitelkiami modalumai ir jų išsidėstymai, o jų paradigmniais apibrėžimais ir sintagminėmis grandinėmis paliekama užsiimti specifinėms modalinėms semiotikoms.

Pirmoji iš šių semiotikų, – ar tik ne dėl to, kad atrodo mažiausiai ginčytina, nes lygia greta egzistuoja deontinė logika, – yra *deontinė semiotika*, kuri nuo pradžių siekė tiksliai nusakyti savo specifiką. Laikydama modalinės logikos vertes tik įvardijimais, grindžiančiais jų sintaksinius apibrėžimus (pavyzdžiui, draudimas nusako kaip /privalėjimas nedaryti/), ji lokalizuoja savo operacijas gilesniame lygmenyje negu logika. Ji nesitenkina paprastomis substitucijos operacijomis ir siekia išplėtoti „prasmės prieaugius“ turinčias sintaksines sekas, atsižvelgdama į tai, kad diskursas nuo pat savo atsiradimo saugo „atmintyje“ prieš tai įgytus modalumus.

Vis dėlto tokios semiotikos homogeniškumas, kai tik imama ją taikyti kokią nors raišką turinčiam diskursui, dažnai būna iliuzinis. Antai akivaizdžiai deontinis juridinis diskursas, kurį kaip pavyzdį atsitiktinai pasirinkome analizei, vadinosi „savavališkas nėštumo nutraukimas“. Šis po virtinės įtikinėjimo manipuliacijų einantis įvardijimas ne tik /privalėjimą nedaryti/ pakeičia /neprivalėjimu nedaryti/, bet tam tikromis priemonėmis, kurias dar reikėtų patikslinti, reiškia individualizuotą /norėjimą daryti/. Nors jurisdikcija, mėginanti reglamentuoti piliečių „savavališkus poelgius“, atrodo kiek įtartina, visgi ji signalizuoja, kad kol kas

neegzistuoja *norėjimo semiotika*, kuri mūsų analizei taip pat būtų pravertusi.

Ilgą laiką semiotika draudė sau liesti tai, kas daugmaž priklauso psichologijos sričiai. Toks požiūris, kuris buvo visiškai pateisinamas pradžioje, kai pirmiausia reikėjo apibrėžti aktantus kaip paprastus „veikiančiuosius“, nuvalant nuo jų per šimtmečius sukauptas psichologizuojančias „charakterių“ bei „temperamentų“ apibrėžtis, šiandien nebėra būtinas. Priešingai, instrumentų, skirtų analizuoti diskursuose aptinkamus „popierinius“ jausmus bei pasijas, nebuvimas jau atrodo nepateisinamas metodologinis ribotumas. Taigi vidiniai semiotikos plėtojimo poreikiai – prie jų reikia pridėti ir atkaklų psichoanalizės atsisakymą sukurti metapsichologiją, kurios pageidavo ir pats Sigmundas Freudas, – mus paskatino ryžtis sistemingai nagrinėti *pasijų teorijas*, kurios yra visų didžiųjų klasikinių filosofinių sistemų sudėtinė dalis. Tuo būdu teko konstatuoti, kad visos šios teorijos iki pat Friedricho Nietzsche's ir Freudo turėjo bendrą bruožą: nepriklausomai nuo jų artikuliuojamo „pasijinių“ verčių pasirinkimo bei hierarchijos, visos tos teorijos buvo *taksonominio* pobūdžio ir pasireiškė kaip daugmaž nusisekusios leksemų klasifikacijos.

Kilo didelė pagunda šioms pasijoms-leksemoms – ir sykiu jų diskursiniams išplėtojimams – suteikti atitinkamus sintaksinius apibrėžimus. Visų pirma, pastebėjome, kad, priešingai nei implicitiškai postuluoja klasikinės teorijos, pasijos labai retai sutinkamos „pavieniui“, jos beveik niekada nebūna būdingos tik vienam subjektui, o jų sintaksinis aprašymas visada reikalauja aktantinės struktūros išdėliojimo. Paskui konstatavome, kad šios pasijos semiotiškai aiškinamos kone vien modalumų terminais. Taigi iš skaitomų žodinių ar somatinių tekstų sklindantis afektyvumas galėjo būti laikomas *prasminiu efektu*, kurį sukelia modalinio pobūdžio pasijinės struktūros; juolab kad riba tarp to, kas priskirtina ir kas nepriskirtina pasijoms, ne visada buvo aiškiai nustatoma, o visuomenių požiūris šiuo klausimu keitėsi priklausomai nuo vietos ir nuo laiko (pavyzdžiui, *šykštumas* iki šiol laikomas pasija, o jo priešingybė *dosnumas*, laikytas pasija *par excellence* XVI ir XVII am-

žiais, yra praradęs savo afektinį krūvį). Neginčytinas kultūrinis reliatyvumas patvirtina tai, ką tik ką pasakėme apie prasminius efektus: daugiau mažiau sudėtinių modalinių įrangų – „laikysenų“ ar „būsenų“ – pagrindu kiekviena bendruomenė nusižymi paskiros pasijinės konfigūracijos turinius, o ta konfigūracija, interpretuojama kaip konotacinis socialinis skaitymo tinklelis, beje, turi užduotį palengvinti intersubjektinę bei socialinę komunikaciją.

Taigi pasijų aiškinimas pasitelkiant modalinę sintaksę sudaro metodologinį instrumentarijų, leidžiantį subtiliau analizuoti diskursus. Be to, tai praplečia bendrosios semiotikos galimybes: pavyzdžiui, didelių vilčių teikia hipotezė, pagal kurią muzikinių diskursų įformintas turinys yra pasijinės prigimties ir dėl to gali būti aprašomas kaip pusiausimbolinės (*semi-symbolique*) kalbos modalinių įrangų sintagmatika. Tačiau svarbiausia, kad šis epistemologinis pasijinių diskursų tyrimas gali būti panaudotas sukurti tam, ką, neturėdami geresnio termino, vis dar vadiname *norėjimo semiotika*.

Tęsdami šią apžvalgą, visiškai natūraliai prieiname prie masės modalumų, kuriuos galima artikuliuoti kaip *galėjimo-galios semiotiką* (galėjimo daryti ir galėjimo būti semiotiką). Laimė, šią plačią sritį jau paruošė Michelis Foucault, tik jo gausūs bei taiklūs tyrimai dažnai nukenčia nuo paties filosofo ir jo mokinių ideologinių motyvacijų.

Žmogaus, kuris visai to nenorėdamas susiduria su *žinojimo* problematika, būseną turbūt tinkamiausia vadinti sutrikimu, nes net ir tai, dėl ko jis buvo tikras, šiandien pasirodo susvyravę. Jei nebijotume skambių žodžių, drįstume kalbėti apie dabar vykstantį radikalų epistemos keitimąsi, kuris dar nėra iki galo įsisąmonintas ir pasireiškia tuo, kad pamatinė *tiesos* sąvoka keičiama *veiksmingumo* sąvoka. Veiksmingumas kyla ne vien iš technologijų, jis laikomas ne tiek sėkme, kiek veikimo būdu, leidžiančiu pasiekti rezultatų, priklausančių nuo išaiškintų išankstinių sąlygų. Veiksmingumo iškilimui neabejotinai pravarti mūsų laikais teikiama pirmenybė veikimui, o ne buvimui. Semiotikos srityje veiksmingumą sa-

vaine implikuoja Louis Hjelmslevo empirizmo principas, o dar eksplicitiškiau jį išreiškia prognostinis generatyvinės gramatikos reikalavimas, nes remiantis veiksmingumu sankcionuojama ištisa mokslinės praktikos eiga.

Pritaikydami mums rūpimiems dalykams, veiksmingumą pavadinome iš Jacques'o Lacano pasiskolintu terminu – *prisiimta (assumée) komunikacija*. Iš tikrųjų, jei komunikacija nėra paprastas žinojimo perdavimas, o įtikinėjimo ir interpretavimo veikla, priklausanti poleminei-sutartinei struktūrai, ji remiasi pasitikėjimo santykiu, valdomu eksplicitinių įtikinėjimo ir tikėjimo instancijų. Tokiame santykyje pasitikėjimas žmonėmis ir tuo, ką jie sako, iš tikro būna svarbesnis už „gerai sukonstruotus“ sakinius arba jais perteikiamą tiesą, kuri suvokiama kaip išorinė referencija.

Šitaip suprantant komunikacinę semiotiką, tiesa ir jos vertės atsiduria paties diskurso viduje, kur jos reprezentuoja vieną iš modalinės artikuliacijos laukų – žinojimo lauką. Bet tuo atveju loginis diskursas, taip pat ir įrodinėjantis mokslo diskursas, – vieną daugiau valdo mokėjimas būti, o kitą mokėjimas veikti, – globaliame diskursyvumo lauke užima tą erdvę, kurią jam nustato pirminis komunikacijos veiksmingumo reikalavimas. Tad loginės-įrodomosios *modalinės žinojimo semiotikos* funkcija būtų parūpinti modalinę medžiagą įtikinėjimo diskursui, lygiai kaip norėjimo semiotika ją parūpina, tarkim, gundymo diskursams arba galėjimo semiotika – valdymo ir provokavimo diskursams.

Būtų banalu konstatuoti, kad skirtingos modalinės semiotikos, kurių vietą ar bent kontūrus ką tik nužymėjome ir kurios yra nevienodai išplėtos, nebūna realizuojamos grynu pavidalu išreikštuose diskursuose, kur susiduria ir susipina įvairūs modalumai ir/ar jų kanoninės sekos. Iš tikrųjų šios semiotikos tėra virtualios konstrukcijos, jos priklauso diskurso universumui ir kyla iš sakymo instancijos. Tai lyg rezervuaras, iš kurio semdamiesi diskursai konstruoja kompleksiškus gramatinius modelius, kad paskui atliktų įvairias užduotis, iš kurių pabandėme vieną kitą išskirti kalbėdami apie specifines semiotines įrangas.

Jei tik teorinė refleksija būna vaisinga, beveik visada kyla rizika, kad ji pranoks savo nusikaltus konceptus ir jiems įvardyti pasirinktus terminus. Semiotikos srityje geriausias pavyzdys turbūt būtų *naratyvumo* konceptas. Iš pradžių turėdama ambiciją užsiimti vien naratyvinių diskursų analize, semiotika, aišku, siekė sukonstruoti tam tikrą naratyvinę sintaksę. Paskui buvo susivokta, kad naratyvinė sintaksė gali būti panaudota aiškinti visų rūšių diskursams, nedarant tarp jų skirtumo, nes bet koks diskursas yra „naratyvinis“. Nuo tada naratyvumas prarado savo konceptualinį turinį.

Panašiai, *mutatis mutandis*, klostėsi su instrumentine sąvoka diskursų *kognityvinis matmuo*. Iš pradžių šis konceptas leido atskirti įvykiuose dalyvaujančių, pragmatinei plotmei priklausančių žmonių aprašymą nuo jų žinojimo bei manipuliacijų aprašymo. Tačiau gana greit dalykai susikomplicavo. Pavyzdžiui, susivokta, kad tarp subjekto-herojaus ir jo veikimo žioji semiotinė spraga, kurią reikėjo užpildyti tuo, kas buvo pavadinta modaline kompetencija. Nors ši kompetencija dažnai parodydavo mokėjimo veikti modalumą, ji taip pat galėjo apimti ir visas kitas modalizacijas. Buvo akivaizdu, kad šie modalumai neturi jokio ryšio su „pragmatine“ (veiksmų) plotme ir kad subjekto apibrėžimas – tą patį galima pasakyti ir apie kitus semiotinius aktantus – tampa „kognityviniu“ reikalu. Greit paaiškėjo, kad visa naratyvinė paviršiaus sintaksė gali būti aiškinama modalinės sintaksės terminais, o modalinė sintaksė savo ruožtu padengia visą kognityvinį matmenį. Tai, kas liko iš pragmatinio matmens, tikriausiai galėjo būti priskirta semantiniam gramatikos komponentui. Kai, interpretavus pasijas modalinėmis struktūromis, visas afektyvumas pasirodė įtrauktas į kognityvinį matmenį, kai galiausiai pasitikėjimas, kaip bet kurios komunikacijos pamatas, pakeitė pažinimą ir redukavo kognityvumą tikrąja to žodžio prasme į vieną iš diskursyvumo komponentų, iš kognityviniam matmeniui priklausančio „kognityvumo“ liko tik pavadinimas, metaterminas, apimantis visai kitaip artikuliuotą konceptualinę struktūrą. Viskas klostosi taip, kad kai kurioms instrumentinėms sąvokoms praradus savo euristinę vertę, naujas

projektas – modalinės semiotikos sintaksės, galinčios sukurti savąją problematiką ir apibrėžti naujus semiotinius objektus, konstravimas – po dešimties metų kolektyvinio darbo jau yra pasirengęs perimti pamainą.

Taip pamažu ryškėja naujas semiotikos veidas, nors ir nežinia, ar tai susiję su amžiaus krize, ar su ryžtingu krypties pakeitimu.

Iš prancūzų kalbos vertė Kęstutis Nastopka
Vertimą tikrino ir koregavo Nijolė Keršytė

Versta iš A. J. Greimas. 1983. *Du sens II*. Paris: Éditions du Seuil, 7-18.